

Comunicare interculturală în Torino. Sprijinirea comunității românești pentru o comunicare efectivă

Filippo LAURENTI

În țările europene, fenomenul emigrării se prezintă caracterizat de o stabilizare progresivă a prezenței emigranților, iar dezbateră în domeniul politic – social se orientează asupra conceptului de *înrădăcinare*.

În paralel, asistăm la depășirea conceptului de stat-națiune, dată fiind coexistența grupurilor și culturilor diferite pe teritoriul aceluiași stat.

Fenomenele sociale, pornind de la structurile administrative și instituții și mergând până la relațiile interpersonale, sunt implicate într-o confruntare continuă cu prezența pe zi ce trece mai semnificativă a diversității *posibilităților culturale* privite din perspectiva observatorului.

În acest context, fenomenul emigrației lansează o provocare importantă unei societăți care, în timp, s-a transformat într-o destinație a imigrației: întâlnirea cu străinii, persoane care au în spate un bagaj cultural important, este întotdeauna un moment al confruntării pentru care este bine să fim pregătiți, astfel încât această întâlnire să se vădească a fi o ocazie de îmbogățire reciprocă, orientată spre o *comunicare interculturală* realizată prin dialog efectiv.

Patrimoniul cultural cuprinde ansamblul valorilor, normelor, ideologiilor, simbolurilor și miturilor care iau parte la definirea identității unei persoane sociale, a unui grup și a unei întregi societăți și este vehiculat la nivel social de procese de comunicare: *primare* (achiziția normelor și valorilor în cadrul nucleului familial) și *secundare* (prin achiziția rolului social funcțional al persoanei, mai cu seamă prin intrarea în activitatea profesională).

Cultura este așadar un univers de semnificate și de practici împărtășite, fiind profund legată de identitatea persoanelor și grupurilor sociale aflate în continuă mișcare în procesul de transmisie – garanție a permanenței proprii și a legităților proprii schimbării: legătura de nedespărțit dintre cultură și comunicare este un element fundamental care ia parte în orice proces social, prin schimbul reciproc continuu de semnificate vehiculate, care pot fi mai mult sau mai puțin *înțelese* și *asumate*.

Din punctul de vedere al clasificărilor, procesele de comunicare se pot articula fie în procese de schimb interpersonal *in presentia* (între persoane care sunt prezente simultan în spațiu și timp), fie în procese de *schimb interpersonal mediat* (interacțiunea prin dialog a persoane prin intermediul unui mijloc tehnic de transmisie: conversația telefonică), cât și în procese de *comunicare în masă* (între un

subiect emitent și un ansamblu nedefinit de potențiali destinatari, prin intermediul unui mijloc tehnic de transmisie: transmisia televizată și, mai nou, noile mijloace media în Internet).

Comunicarea interpersonală are loc cu ajutorul unui cod comun care constituie *limbajul*: un ansamblu de semne care obiectualizează gândul subiectiv, dând formă expresivității umane *verbale*.

O altă formă a expresivității umane este *comunicarea non-verbală*, prin intermediul căreia sunt comunicate preponderent emoțiile și senzațiile (gestica, postura corporală, expresia feței, tonul vocii, pauzele în vorbire, momentele de liniște).

Mai mult, o distincție clasică privitoare la comunicare contrapune oralității *forma scrisă*; dacă apariția limbajului este contemporană cu apariția omului pe pământ, primele urme de scriere datează de doar aproximativ 6.000 de ani, în timp ce alfabetul propriu-zis se naște către 1500 a.C. în zona dintre Liban și Palestina.

Tehnologiile comunicării sunt un patrimoniu al omenirii care a existat dintotdeauna, dar care s-a definit pe parcurs și s-a îmbogățit progresiv: după apariția *limbajului* și a *scrisului* a fost nevoie să așteptăm până la sfârșitul secolului al XV-lea pentru ca să ia naștere *tiparul*, și apoi până la mijlocul celui de-al XIX-lea pentru *telegraf* și *fotografie*. La sfârșitul aceluiași secol omenirea a asistat la apariția *telefonului* și a *cinematografului*, iar în primii ani ai secolului XX s-a născut *radioul*, la mijlocului lui *televiziunea* și *calculatorul*. Sfârșitul secolului trecut a văzut apariția *faxului*, a *computerului personal*, a *rețelelor informatice*, a *jocurilor video* și a experimentat *primele tehnologii interactive* și *realitatea virtuală*.

În fața complexității și diversității proceselor de comunicare este util să ne întrebăm ce anume semnifică să comunicăm în zilele noastre, într-un context care capătă progresiv, în virtutea fluxurilor emigraționiste tot mai puternice și a globalizării, conotații interculturale.

Diversitatea culturală este în acest sens un nod de căpătâi: pentru ca comunicarea interculturală să se poată desfășura în mod avantajos și să se bazeze pe schimbul efectiv și îmbogățirea reciprocă, este necesar ca ea să aibă loc în condiții de punere intensă în valoare.

Din această perspectivă, teritoriul piemontez reprezintă un mozaic de populații și comunități aflate în curs de schimbare și de dezvoltare rapide. Fiind dintotdeauna caracterizat de migraționism (pe vremuri înspre exterior, iar în zilele noastre ca punct de sosire), astăzi Piemontul și mai cu seamă orașul Torino sunt caracterizate de cosmopolitism, acesta prezentându-se ca o comunitate eterogenă, orientată spre internaționalizarea, deopotrivă importantă pe cât posibil, a economiei și cunoașterii.

Dintre multele fluxuri de emigrație care au ca punct de sosire zona Torino și împrejurimile acestuia, cele provenind din România sunt cele mai semnificative, reprezentând 34,09% din totalul etniilor prezente pe teritoriul Provinciei Torino. Sporul constant al populației românești la Torino (atestată în jurul cifrei de 25.000 persoane la sfârșitul anului 2007) își aduce contribuția la compoziția unui mozaic de

persoane și culturi bine definit și duce, în același timp, la diferențierea, mai marea eterogenitate și complexitate a comunității.

Datele demografice și sociologice mai recente indică drept elemente caracteristice pentru populația românească vârsta tânără (40% sub pragul de 35 de ani), școlarizare mediu-înaltă (56% titulari de diplome sau licențiați) și o situație a ocupării câmpurilor profesionale concentrată cu precădere în domeniul construcțiilor (73% din firmele românești activând în acest sector).

Creșterea populației românești la Torino a asistat, printre altele, la apariția unei rețele asociative constituite din filiere neoficiale și locuri de întâlnire și de dialog ale societății civile. Doar pe teritoriul orașului Torino sunt prezente cam 14 asociații italo-române care se ocupă cu diferite titluri de promovarea socială și culturală, contribuie la înlesnirea integrării cetățenilor români și desfășoară rolul de furnizor de informații și de asistență pentru comunitatea locului. Apariția ziare (mai întâi *Noua Comunitate* și apoi *Obiectiv*) și organizarea de numeroase evenimente publice dedicate sau organizate de comunitatea românească sunt doar câteva probe ale unei vitalități mereu sporinde. Implicarea acestei realități în proiectarea și/sau realizarea unor inițiative se vedește în mod natural un element fundamental în înțelegerea și gestionarea eficientă a dinamicilor care se dezvoltă între diferitele straturi ale populației românești și între români și societatea torineză în ansamblul ei. Formele și modalitățile în care lumea asociațiilor românești își construiește identitatea proprie, în care se dezvoltă și se confruntă cu locul în care se află necesită însă, în stadiul actual, un sprijin pentru achiziția competențelor și cunoștințelor și deopotrivă pentru crearea rețelelor și dialogul atât cu instituțiile, cât și cu comunitatea. Prezența semnificativă și relativ recentă a unei comunități române pe teritoriul orașului determină nevoia găsirii modalităților eficiente de a prezenta celeilalte părți a populației torineze pe românii torinezi. Este necesar, în această privință, să se îndrume și asiste într-un parcurs de formare pe teme legate de comunicare pe aceia din cadrul comunității care pot co-proiecta la persoana întâi mesajele pe care trebuie să le prezinte într-un mod bogat, egal și eficient celorlalți cetățeni ai orașului Torino. Acesta este obiectivul pe care și-l propune proiectul „*Conosci il tuo vicino*” (Cunoaște-ți aproapele), gândit de asociația «Laboratorio Creativo».

După cum s-a mai arătat deja pe larg, schimbul intercultural presupune dizolvarea progresivă a granițelor culturale, deopotrivă cu un dialog care să recunoască și să dea drept la cuvânt diversității înțelese în ansamblul ei, oferind astfel tuturor părților implicate posibilități egale de participare activă la comunicare. În acest sens, proiectul „Cunoaște-ți aproapele” lucrează pentru constituirea unei rețele neoficiale și temporare a asociațiilor române din Torino, care să fie îndrumate și asistate pe durata unui parcurs formativ și de cercetare care va trebui să ducă la realizarea unui **dicționar torinez Italian – Român**. Acest dicționar, realizat împreună cu asociațiile românești, își propune să demonstreze pe de-o parte comunitatea românească torineză celeilalte părți ale corpului civil (secțiunea Română – Italiană a dicționarului: termeni românești, explicați în italiană); și e cealaltă o serie de servicii (sociale, culturale etc.) și oportunități de cetățenie activă care pot fi fructificate la Torino de către comunitatea română (secțiunea Italiană –

Italiană a dicționarului: termeni în italiană, explicați în română), dare necunoscute acesteia.

Toate acestea au scopul precis de a asista asociațiile românești implicate într-un parcurs de formare pe teme legate de comunicare, de a favoriza dialogul și cunoașterea între comunitatea românească și cetățenii torinezi în ansamblul lor, prezentându-i pe cei dintâi celor din urmă prin mijlocirea secțiunii Română-Italiană ale dicționarului. Proiectul mai urmărește și să ofere comunității românești un instrument care să ușureze utilizarea serviciilor și a oportunităților pe care le oferă orașul (secțiunea Italiană-Română), să furnizeze instrumentele cunoașterii organelor publice care se ocupă de procesul de imigrație, prin intermediul datelor recoltate împreună cu asociațiile românești de la propria comunitate orașenească.

O cercetare asupra dinamicilor legate de practicile de socializare ale imigratului român, care își au originea în nevoia de a satisface nevoi diferite și corespunzătoare timpului de ședere în țara gazdă, permite valorificarea tuturor acelor experiențe culturale noi care sunt în curs de a se dezvolta și înrădăcina pe teritoriul Torinului. Dacă orașul este pe de-o parte locul în care spațiul și relațiile construiesc reprezentări ale identității, el este în același timp și contextul cel mai amplu în care se mișcă aceste forme noi de agregare socială și de participare activă. Cercetarea acestora nu doar în mod cognitiv, ci și proiectual, adică prin activarea unui parcurs de formare / informare, semnifică așadar parcurgerea și traversarea acelor spații ale orașului care reprezintă în maniera cea mai intactă punctele cheie ale socialității. Astfel, proiectul contribuie la transformarea acestor spații în spații ale pluralismului, împărtășite în mod pașnic și împărțite de diferite grupuri etnice și culturale, suma tuturor acestor grupuri de identitatea dând imaginea de ansamblu a Torinului la începutul acestui mileniu al doilea.

Bibliografie

- Aglietti, Alfredo, Padovan, Dario (a cura di), *Metamorfosi del razzismo*, Milano, Franco Angeli, 2005.
- Altan, Francesco Tullio, Forni, Elisabetta, *La prospettiva del ranocchio - Lo sguardo dei bambini sul mondo adulto*, Torino, Bollati Boringhieri, 2005.
- Besemer, Christoph, *Gestione dei conflitti e mediazione*, Torino, Ega Editore, 1999.
- Caritas e Migrantes, *Immigrazione - Dossier Statistico 2006*, Roma, Centro Studi e Ricerche IDOS, 2005.
- Chini, Marina (a cura di), *Plurilinguismo e immigrazione in Italia - Un'indagine sociolinguistica*, Milano, Franco Angeli, 2004.
- Di Maria, Franco, Lo Coco, Alida, *Psicologia della solidarietà - Condividere nelle società multiculturali*, Franco Angeli Editore Milano, 2002.
- Franceschetti, Laura, *Regolare l'immigrazione - Il management dei flussi per lavoro in Europa*, Milano, Franco Angeli, 2004.
- Galtung, Johan, *I diritti umani in un'altra chiave*, Milano, Esperia Edizioni, 1997.
- La Cecla, Franco, *Mente Locale - Per una antropologia dell'abitare*, Milano, Eleuthera, 1993.
- Nelken, David (a cura di), *L'integrazione subita - Immigrazioni, trasformazioni, mutamenti sociali*, Milano, Franco Angeli, 2005.

- Osservatorio Socioeconomico Torinese, *Lontano da dove?*, Torino, Città di Torino Ufficio Statistica, 2005.
- Pace e globalizzazione - Percorsi di riflessione*, Bologna, Editrice Missionaria Italiana, 2003.
- Papa, Elena (a cura di), *Intercultura e Formazione*, Lugano, Il Segnalibro, 2004.
- Provincia di Torino, *Osservatorio Interistituzionale sugli Stranieri in Provincia di Torino - Rapporto 2006*, Torino, Città di Torino Ufficio Statistica, 2004.
- Quadrio, A., Fasulo A., Magrin M.E. (a cura di), *Identità e cambiamento*, Milano, Franco Angeli, 2005.
- Reg. Piemonte Assess Politiche Sociali, *Vivere in Piemonte - Guida ai servizi per i cittadini stranieri*, Torino, Regione Piemonte, 2004.
- Sacchi, Paola, Viazzo, P.P. (a cura di), *Più di un Sud - Studi antropologici sull'immigrazione a Torino*, Milano, Franco Angeli, 2003
- Tosi, Arturo, *Dalla madrelingua*, Firenze, La Nuova Italia Editrice, 1995.
- Troia, Alberto, *La ricerca sociale quali-quantitativa*, Milano, Franco Angeli, 2005.
- Zozzini, Giovanni, *Le migrazioni di ieri e di oggi - Una storia comparata*, Paravia / Bruno Mondadori, 2005.

Comunicazione interculturale a Torino – facilitare il percorso della comunità romena torinese verso una comunicazione efficace

L'autore presenta le premesse socio-culturali (forte presenza di immigrati romeni, necessità di iniziative mirate) e il quadro di sviluppo del progetto «Conosci il tuo vicino», promosso sul territorio dall'Associazione torinese «Laboratorio Creativo».

Tale progetto lavora per costituire una rete informale e temporanea di associazioni romene torinesi da accompagnare in un percorso di formazione e ricerca che conduca alla realizzazione di un "dizionario torinese Italiano-Romeno". Questo dizionario, realizzato assieme alle associazioni romene, si propone di mostrare da un lato la comunità romena torinese alla restante parte della cittadinanza (sezione Romeno-Italiano del dizionario: termini in romeno, spiegazione in italiano); dall'altro una serie di servizi (sociali, culturali ecc.) e di opportunità di cittadinanza attiva che sono potenzialmente fruibili a Torino da parte della comunità romena (sezione Italiano-Romeno del dizionario: termini in italiano, spiegazione in romeno) ma da queste non conosciute.

Questo nell'intento preciso di accompagnare in un percorso formativo sui temi legati alla comunicazione le associazioni romene coinvolte; favorire il dialogo e la conoscenza tra la comunità romena e i cittadini torinesi nel loro complesso, presentando i primi ai secondi per mezzo della sezione Romeno-Italiano del dizionario; offrire alla comunità romena uno strumento che agevoli l'uso dei servizi e delle opportunità che la città propone (sezione Romeno-Italiano del dizionario); fornire degli strumenti conoscitivi agli enti pubblici preposti alla gestione del processo migratorio, attraverso gli elementi raccolti assieme alle associazioni romene sulla loro comunità cittadina.

Un'indagine intorno alle dinamiche legate alle pratiche di socializzazione del migrante romeno, derivanti dalla necessità di soddisfare bisogni differenti e connesse con il tempo di permanenza nel paese ospite, permette di poter capitalizzare tutte quelle esperienze culturali nuove che si stanno raducando e sviluppando sul territorio cittadino. Se la città è da un lato il luogo in cui spazio e relazioni costruiscono rappresentazioni identitarie, al tempo stesso è il contesto più ampio in cui si muovono queste nuove forme di aggregazione sociale e partecipazione attiva.

Indagarle non solo in modo conoscitivo ma anche progettuale, attivando cioè un percorso di formazione/informazione, significa quindi percorrere ed attraversare quegli spazi

della città che più rappresentano i luoghi cardine di socialità: dall'associazionismo alle chiese, dai parchi pubblici fino alla casa. E in questo modo contribuire a rendere questi spazi degli spazi plurali, vissuti in maniera pacifica e condivisa da diversi gruppi etnici e culturali, risultando dalla somma di tutti questi gruppi l'identità complessiva della città di Torino all'inizio del secondo millennio.

Torino, Italia